

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ»**

Виконав здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Р01-М23 групи
денної форми здобуття вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Уляшкевич Олег

Керівник:
Лебідь І. Ю., кандидат педагогічних наук,
доцент
Рецензент:
Пукас І. Л., кандидат педагогічних наук,
доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМА ЛІДЕРСТВА У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	6
1.1 Аналіз понять «лідер», «лідерство»	6
1.2. Вікові особливості розвитку лідерських якостей молодших школярів	15
1.3. Методи та форми розвитку лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку	21
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ПОШУКОВА РОБОТА З ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	27
2.1. Опис діагностичних методик та показників	27
2.2 Комплекс вправ спрямований на розвиток лідерських якостей молодших школярів	37
2.3 Аналіз експериментально-пошукової роботи з розвитку лідерських якостей молодших школярів	46
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

У сучасному світі кожен прагне досягти успіху в різних сферах життя. Діти шкільного віку хочуть мати авторитет серед однокласників, друзів та однолітків. У зрілому віці люди прагнуть досягти визнання та успіху в роботі. Люди похилого віку бажають, щоб їхню думку поважали. Щодня ми чуємо заклики з телеекранів бути активними в суспільстві, розвивати лідерські якості та вдосконалювати свої організаторські здібності. Проте здобути авторитет серед оточуючих не так вже й просто, а ще складніше підтримувати імідж і статус лідера.

Шкільний вік – це тривалий період розвитку особистості, коли виникає потреба в самоствердженні, самореалізації, зокрема у лідерській діяльності. Проблема раннього виявлення, розвитку та навчання майбутніх лідерів нині активно вивчається у психології та педагогіці різних країн світу. Зростає її значущість і у освітній практиці. За сучасного розвитку суспільства підготовка дітей із лідерськими якостями є стратегічним державним завданням. Ця стратегія веде до прогресу суспільства, забезпечує національну безпеку.

Поняття лідерства широко розповсюджене в соціології, політології, психології, педагогіці та низці інших наук про людину і суспільство. Цьому феномену присвячено багато досліджень відомих західних учених, таких як А. Адлер, З. Фрейд, К. Юнг та ін. На Заході існує понад тридцять дослідницьких центрів, які займаються вивченням лідерства. Така велика кількість дослідницьких установ свідчить про актуальність цього феномену.

Проблема лідерства досліджувалася науковцями на різних вікових етапах розвитку дитини (А. Лутошкін, І. Кон), із особливостями розвитку тимчасових дитячих колективів (О. Газман, С. Шмаков та ін.), крізь призму формального та неформального лідерства (Б. Вульф, А. Макаренко, А. Мудрик). Науковці класифікували лідерство за гендерними ознаками (Дж. Адамс, К. Джонсон, Т. Бендас, А. Іглі), розглядали взаємозв'язок між лідерством та керівництвом (Б. Паригін, Ф. Тільман), закономірності розвитку лідерських здібностей та роль

батьків у цьому процесі (О. Віндюк, Л. Юр'єва), а також взаємозв'язку між лідерством і вольовими якостями (Л. Гнітицький, С. Кенані).

Розвиток соціальної активності слід формувати саме у молодшому віці, оскільки цей період є часом формування моральних ідей, норм і правил. Безперечно, раннє дитинство робить значний внесок у моральний світ дитини, але саме у молодшому шкільному віці відбувається закріплення «правил» і «законів», які підлягають виконанню, а також ідеї «норми» і «обов'язку». Це типові риси моральної психології, які визначаються та оформлюються саме в цьому віковому періоді. У ці роки дитина «слухняна», вона з цікавістю та захопленням приймає різні правила й закони. Саме в цей час закладається фундамент майбутньої особистості, розвиваються різноманітні відносини з людьми та різними видами діяльності, змінюється ставлення до самого себе.

Початок навчання у школі призводить до кардинальних змін у соціальній ситуації розвитку дитини. У початковій школі дитина стає «суспільним» суб'єктом, який тепер несе значну соціальну відповідальність і отримує суспільну оцінку за її реалізацію. Уся система життєвих відносин дитини перебудовується й значною мірою залежить від того, як вона справляється з новими вимогами.

У зв'язку з цим сучасна педагогічна практика повинна базуватися на особистісно-орієнтованому вихованні, виходячи з позиції, що дитина розглядається як суб'єкт педагогічного процесу. Особливу увагу слід приділяти створенню оптимальних умов для інтелектуального, соціального та емоційного розвитку зростаючої особистості.

Наявність лідерських якостей, високий рівень соціального, інтелектуального та психологічного розвитку у дитини дозволить їй почуватися впевнено, гармонійно розвиватися, сміливо ставити перед собою цілі та досягати їх. Дитина з таким рівнем розвитку зможе займати лідируючі позиції не лише в теперішньому, а й у майбутньому середовищі.

Об'єкт дослідження — формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження — процес формування лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку на уроках в початковій школі.

Мета - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості формування лідерських якостей у молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі *завдання*:

1. Вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми формування лідерських якостей особистості.
2. Розглянути вікові особливості розвитку особистості молодших школярів.
3. Визначити основні показники та провести діагностику лідерських якостей молодших школярів.
4. Розробити зміст діяльності, спрямованої на розвиток лідерських якостей дітей молодшого шкільного віку за допомогою гри.

Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: бібліографічний (вивчення наукової літератури з проблеми дослідження); емпіричний (опитування, тестування, спостереження).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено під час доповідей та виступів на науково-практичних конференціях та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у статті: «ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ» (2024 р.).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід зазначити, що поняття «лідер» можна тлумачити з позицій педагогіки та психології, політики та філософії. Проте, єдиного підходу до вивчення лідерства досі не існує. Немає загальновизнаного уявлення про його природу та функції. На жаль, вітчизняна педагогіка лише нещодавно почала звертатися до питання лідерства серед молодших школярів.

Лідер — це член групи, який самостійно висувається на роль неофіційного керівника в певній ситуації для якнайшвидшого й ефективного досягнення спільної мети. Таким чином, лідером групи може стати лише та людина, яка здатна привести групу до розв'язання тих чи інших ситуацій, завдань або проблем, що мають однакову значущість і для лідера, і для групи загалом.

Звісно, для того щоб висунутися на роль лідера, людина повинна мати певний набір особистісних якостей, таких як високий рівень активності й ініціативи, самостійність, уміння організовувати діяльність, інтерес до досягнення групових цілей, обізнаність у справах групи, комунікабельність та особистісна привабливість.

Варто зазначити, що лідерство є одним зі способів диференціації групи, що виникає внаслідок діяльності, спілкування та взаємодії її членів. Виникнувши як результат спілкування й взаємодії індивідів у складі групи, лідерство стає складним соціально-психологічним феноменом, у якому певним чином фокусуються й проявляються найважливіші характеристики групового розвитку. Ці характеристики мають не лише психологічну або емоційно-психологічну, а й передусім соціальну природу та сутність.

Виховання лідерських якостей необхідно розпочинати з дитинства, адже саме в цей період відбувається формування особистості. Наскільки легко дитина навчиться взаємодіяти з оточуючими, налагоджувати контакт, наскільки правильно будуть сформовані її лідерські якості, залежатимуть подальше навчання, професійна діяльність, доля та місце в житті. У цей час закладається навичка брати на себе відповідальність за власну мову, організовувати її для встановлення відносин з оточуючими. Також формуються вміння

дисциплінувати себе, організовувати як особисту, так і групову діяльність, розуміння цінності співпраці, спілкування та взаємовідносин у колективній діяльності.

Для діагностики рівня розвитку лідерських якостей у молодших школярів були використані такі методики:

1. Методика «Я – лідер».
2. Методика діагностики функціонального лідерства в малих групах.
3. Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей.

Діагностичне дослідження показало наступний розподіл рівнів розвитку лідерських якостей серед дітей молодшого шкільного віку:

- 41% дітей (9 осіб) мають низький рівень;
- 32% дітей (7 осіб) мають середній рівень;
- 23% дітей (5 осіб) показали високий рівень;

У практичній частині дослідження були підібрані ігри, завдання та вправи, головною метою яких стало підвищення рівня розвитку таких лідерських якостей молодших школярів, як: самостійність, адекватна самооцінка, наявність організаторських здібностей.

Таким чином, мету дослідження досягнуто, поставлені завдання вирішені, а висунута гіпотеза знайшла своє підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрюк С. В. Проектна діяльність у початковій школі. URL : <https://naurok.com.ua/opis-dosvidu-roboti-na-temu-proektna-diyalnist-upochatkovih-klasah-122014.html> (дата звернення: 13.04.2024).
2. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей учнів у сучасній загальноосвітній школі: монографія. Донецьк : Каштан, 2011. 352 с.
3. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2010. № 11 (64). С. 44–51.
4. Антонова З. Психологічні особливості лідерства та керівництва. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 4. С. 120–127.
5. Біда О. А., Орос І. І., Чичук А. П. Зміст та сутність поняття «лідерство». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 197. С. 17– 20. URL : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-197-17-20> (дата звернення: 13.04.2024).
6. Близнюк Т., Гаваагійн Б. Феномен лідерства: поліаспектність поняття. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30-31 травня 2019 р. Харків*, 2019. С. 11–13. URL : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21623> (дата звернення: 13.05.2024).
7. Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. *Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2015. № 36. С. 238–253.
8. Бурковець В. О. Вправи для розвитку лідерських якостей молодших школярів. *Наука. Освіта. Молодь: зб. матер. XV-ї Всеукр. наук. конф. студент. та молод. наук. (м. Умань, УДПУ ім. П. Тичини, 25 травня 2022 р.) Умань*. 2022. Ч. 1. С. 65-69.
9. Бурковець В. О., Лимар Ю. М. Розвиток лідерських якостей молодших школярів засобами театралізованої діяльності. *Інклюзивна освіта як*

індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми проблемами: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Вінниця, ВДПУ, 17-19 листопада 2021 р.). Вінниця, 2021. Вип. 4. С. 224-227.

10. Бурковець В. О., Лимар Ю. М. Теоретичні основи розвитку лідерських якостей молодших школярів. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: зб. матер. II-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ніжин, НДУ, 21 жовтня 2021 р.). Ніжин, 2021. С. 16-19.

11. Васютіна Т., Губарева Д., Осіпова І. Дидактичні можливості змішаного навчання у проєктній діяльності учнів 4-го класу. *Початкова школа і сучасність*. 2018. № 7. С. 3–7.

12. Волківська Д. А. Сучасні трактування поняття «Лідер». *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. № 39 (3). С. 78–84. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(3\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(3)_15) (дата звернення: 13.04.2024).

13. Волківська Д. А. Сучасні підходи до визначення лідерства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки*. Чернігів : ЧНПУ, 2014. № 115. С.40–47.

14. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 51–61.

15. Гущина Н. І., Орлова Т. Г., Кондратова Л. Г. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.

16. Дитина-лідер: добре чи погано. 2019. URL : <https://bigfish.academy/news/ditina-lider-dobre-ci-pogano> (дата звернення: 21.09.2024).

17. Жигайло Н. І. Психологія особистісного та духовного зростання лідера. *Психологічний часопис*. 2019. № 1. С. 57–77. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_1_6 (дата звернення: 13.02.2024).

18. Захарчук Н., Макарчук Н. Проектні технології в початковій школі: шляхи розвитку творчої особистості. *Молодь і ринок*. 2014. № 5. С. 162–166.
19. Зимівець Н. В. Лідерство як підґрунтя освітньої моделі «Рівний рівному». *Молодий вчений*. 2020. № 81. С. 27–30.
20. Дубовик С. Г., Наумець В. В. Формування комунікативних умінь молодших школярів методом Сторітеллінгу. *Young Scientist*. 2020. № 5 (81). С. 81–85.
21. Кальницька К. О. Рольова диференціація лідерства: сутність, підходи до вивчення та крос-культурні відмінності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Психологічні науки*. 2017. № 7. С. 192–201.
22. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 136 с.
23. Кішан Н. Проектна діяльність у Новій українській школі. *Педагогічний вісник Поділля*. 2022. № 1. С. 21–22.
24. Козак О. Особливості розвитку лідерських якостей учнів професійно-технічного закладу освіти. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. № 3. С. 168–174.
25. Кочубей Т. Д. Наукові підходи до вивчення емоційної стійкості як особистісної лідерської якості. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. № 1. С. 117–124.
26. Кочубей Т. Д. Психолого-педагогічні засади виховання активності як особистісної лідерської якості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. № 44. С. 220–225.
27. Кочубей Т. Д. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського*

державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. № 40. С. 176–184.

28. Кричевський Р. Л. Динаміка групового лідерства. *Питання психології*. 2020. № 2. С. 42-52.

29. Кричевський Р. Л. Мотивація групової приналежності і механізм висунення в позицію лідера. *Нові дослідження в психології*. 2019. №1 (20). С. 95-101.

30. Мартинець, Л. А. Проєктна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 3. С. 10–13.

31. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононець Н. В. Основи лідерства. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.

32. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ : Вид. дім «Освіта», 2020. 208 с.

33. Нова українська школа : poradnik vikhovatelю групи продовженого дня у закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 224 с.

34. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2019. 206 с.

35. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : https://roippo.org.ua/upload/iblock/f80/kontsepts_yanovo_ukra_nsko_shkoli.pdf (дата звернення: 4.08.2024).

36. Огнев'юк В. О. Лідери для Нової української школи. *Неперервна освіта: акмеологічні студії. Педагогічні науки. Психологічні науки*. 2017. № 1. С. 4–13.

37. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В. Р. Міляєвої. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с. URL : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659> (дата звернення: 13.04.2024).

38. Особливості організації освітнього середовища в початковій школі в умовах реалізації концепції «Нова школа». URL :

<https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-osoblivosti-organizacii-osvitnogoseredovischa-v-pochatkoviy-shkoli-v-umovah-realizacii-koncepcii-nova-shkola242083.html> (дата звернення: 13.04.2024).

39. Петрович Ж. В. Сутність і функціональна роль соціальної ініціативності у структурі лідерства підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. № 18 (2). С. 143–150.

40. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник. Київ : Слово, 2014. 616 с.

41. Поняття лідерства та керівництва. 2018. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10041/> (дата звернення: 13.04.2024).

42. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія : навч. посіб. Ч. І. Вінниця : ВНТУ, 2012. 141 с.

43. Резніченко І. Педагогічне партнерство сім'ї і школи в умовах НУШ. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2018. № 59. С. 279–285.

44. Риженко М. В. Виховання лідерських якостей підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. 2013. № 1. С. 354–357.

45. Романовський О. Г., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В. Теорія і практика формування лідера: навч. посіб. Харків, 2017. 100 с.

46. Романовський О.Г. Особливості сучасного лідера в науці та освіті. *Збірник III Міжнародної науково-практичної конференції «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій»*. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. С. 28–29.

47. Савченко М. В. Морально-ціннісний компонент самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Психологія розвиток дошкільника*. № 10. 2014. С. 197–208.

48. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. Проблеми сучасної психології. 2010. № 9. С. 439–448.

49. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посіб. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2015. 296 с.

50. Сидоренко В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісно-світоглядний аспект. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів III-ї Всеукр. Інтернет-конференції 18 квітня 2018 р., м. Київ*. Київ : Агроосвіта, 2018. С. 121–128.

51. Семенов А. А. Категоріально-понятійний апарат проблеми виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор. *Вісник ЛГУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ : ЛНУ, 2011. № 20(231). С. 250–259.

52. Семенов А. А. Виховання самостійності у учнів-лідерів молодших класів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту»*. Київ : НПУ, 2013. № 5(30)13. С. 294–298.

53. Уляшкевич О. Вікові особливості формування лідерських якостей у молодших школярів. *Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2024. № XX. С. 314-318.

54. Цимбалару А. Д. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. дім «Освіта», 2020. 160 с.

55. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ : Академія, 2002. 528 с.

56. Шевчук Л. М. Управлінсько-лідерські здібності молодших школярів: сутність та специфіка. *Український педагогічний журнал*. 2016. №4. С. 18-23.

57. Якушко Н. О. Теоретичні засади дослідження лідерства у вітчизняній та зарубіжній управлінській науці. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 1 (61). С. 25–30.

58. Adair J. Leadership and Motivation: The Fifty-Fifty Rule and the Eight Key Principles of Motivating Others. London: Kogan Page. 2009. 160 p.

59. Barron B. When Smart Groups Fail. The journal of the learning sciences. 2003. № 12 (3). P. 307–359. URL : https://www.academia.edu/2010823/When_smart_groups_fail (дата звернення: 13.04.2024).

60. Bennis W., Goldsmith J. Learning to lead: A workbook on becoming a leader. Basic Books, 2010. 202 p.

61. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice Los Angeles : SAGE Publications, 2019. 493 p.

62. Scouller J. The Three Levels of Leadership: How to Develop Your Leadership Presence, Know-how and Skill. Cirencester : Management Books. 2011. 318 p.